

צילום: דורו פלקן

תודה לאבינו ולסבנו, משה וולף, שהשאיר לנו את זיכרונות חייו מלאי העשייה. איש אוהב אדם ואדמה היה. שמחים אנו שהספיק לקרוא את התרגום לעברית לפני מותו בחג השבועות תשע"ז, 31.5.2017.

המשפחה

תוכן העניינים

	כתיבה ביוגרפית בהקשר משפחתי: העדויות האישיות
ט	של משפחת וולף – לינדה אפל
1	ולטר וולף: משפחה שורשית מהמבורג
5	ילדות
7	בבית הספר
	תקופת ההכשרה המקצועית: המבורג – ויסבאדן – ברסלאו –
14	בריסל
24	אויגניה בָּס
26	חייל במקום בעל
31	עיסוק בציונות
35	בחזרה לחזית
42	שוב בהמבורג לאחר תום המלחמה
45	תקופת האינפלציה
47	משה וולף: ההתחלות
47	ולטר וולף: הנסיעה לפלשתינה
52	עסקים ומשפחה
54	משה וולף: אבנדרוטסווג
57	ולטר וולף: שביעות רצון
63	משה וולף: תלמיד בבית הספר
69	אחי וחברי
71	ולטר וולף: עליית הנאצים לשלטון
74	משה וולף: חופשות הקיץ
77	חיי המשפחה
82	הקאנו שלי באלסטר
84	תרנגולת לבר מצווה

86	חופשה בחוץ לארץ
91	גראלד וולף: התקופה הנאצית בהמבורג
91	ולטר וולף: עוזבים את גרמניה
94	אצל הגסטפו
96	יעקב וולף: בשמי המבורג
96	ולטר וולף: סוף סוף יוצאים לדרך
97	יעקב וולף: דגל צלב הקרס
98	משה וולף: התקופה האחרונה בהמבורג
108	1938 – פרידה
111	בדרכים
112	גראלד וולף: ספסלי יהודים בפארק
113	ולטר וולף: בניו יורק
117	משה וולף: אל אנגליה
120	דרך צרפת לאיטליה
124	ולטר וולף: דריסת רגל בניו יורק
132	משה וולף: סוף סוף הגעתי
134	בכפר הנוער
146	הכשרה אצל החקלאי הטוב ביותר
149	להתקיים מהאדמה ומעבודה עצמית
153	רגשות מולדת
155	יבנאל – המושבה הראשונה
158	תקופות קריטיות
160	בצבא הבריטי
166	בדרך למלטה
170	באיטליה
182	מונטה קסינו
190	חיפוש אחר ניצולים
196	הימים האחרונים בצבא
198	סוף סוף בבית
202	ולטר וולף: ענייני משפחה
203	משה וולף: בדרך לניו יורק
207	איחוד מחודש עם המשפחה

220	ולטר וולף: ענייני משפחה נוספים
223	משה וולף: בחזרה לישראל
227	הפגישה עם קרלה
237	ההחלטה להינשא לקרלה
252	סוף סוף משק משלי
254	משפחה מושרשת בארצנו
260	חופשה באיטליה
264	הגרמני המוזר
266	ההורים עוברים לנהריה
268	ולטר וולף: סוף סוף בארץ ישראל
269	רודי וולף: אנה וולף בניו יורק
271	משה וולף: אגוזי פקאן, ליצי' ואבוקדו
276	עם המשפחה ברחבי אירופה
283	חיי יום-יום ומלחמה
287	בדרכים עם אילן
297	הזמנה לעיר הולדתי
299	מבט קדימה
301	תודות
302	ציר הזמן
304	מפתח האנשים
321	מפתח המקומות

כתיבה ביוגרפית בהקשר משפחתי: העדויות האישיות של משפחת וולף

לינדה אפל

לפנינו סיפור לא שגרתי, ששזורים בו קורות חייהם של אב ובנו, וְלִטְר וּפְרַנֶץ משה וולף – יהודים מן הזרם הדתי-הציוני של המעמד הבורגני בהמבורג, שעזבו את מולדתם ב־1938 והיגרו לארצות הברית ולפלשתינה. זיכרונותיו של ולטר וולף, אבי המשפחה וסוחר במטבע חוץ, עוסקים בחייו בהמבורג ובקורותיו לאחר הגירתו מגרמניה, ופותרים צוהר אל אותה שכבה חברתית של יהודי גרמניה ואל הוויה דתית-ציונית שלא הייתה שכיחה בה. הזיכרונות של אביו עודדו את פרנץ משה לכתוב בגיל מופלג את זיכרונותיו. הוא התייחס לדברי אביו, העיר הערות, השלים את הדברים וחיבר טקסט משל עצמו. הספר מצטיין גם בתצלומים הרבים המובאים בו. סיפור חייו של ולטר וולף מתועד באמצעות תצלומים, וכן הסיפור של בנו, שהחל לצלם בהמבורג בהיותו בן ארבע-עשרה והמשיך בכך בתחנות השונות של חייו.¹

ולטר וולף (1887-1966) ואשתו אויגניה (אָנָה) לבית בֶּס (1887-1977), ילידת פרנקפורט על המיין, הביאו לעולם חמישה ילדים: יהודית (ילידת 1920), פרנץ משה (יליד 1921), יעקב (1926-2010) שכונה ג'ק,

1 בשנת 2010 ערכתי ראיון עם משה וולף. ניתן לצפות בחלקים ממנו בכתובת האינטרנט: www.werkstatt-der-erinnerung.de/jeckes/wolff.html. משה וולף העמיר לרשותי את כתב היד של הביוגרפיה של אביו, את זיכרונותיו שלו, וכן כ־700 תצלומים ומסמכים הקשורים במשפחתו מהשנים 1890 ועד 1990. הם נמצאים כעת בסדנה לזיכרון (Werkstatt der Erinnerung) בארכיון ההיסטוריה שבעל פה של המחלקה לחקר ההיסטוריה בת זמננו.

גראלד (יליד 1927) המכונה ג'רי, ורודולף (יליד 1931) המכונה רודי. משפחה זו, ששורשיה בהמבורג עוד מהמאה השבע-עשרה, הייתה חלק מהקהילה היהודית הרביעית בגודלה ברייך הגרמני והשתייכה למעמד הביניים הבורגני. האב ולטר עבד כענף הבנקאות והאם עסקה בפעילות תרבותית וחברתית. ילדיהם למדו בבית הספר היהודי. להקפדה על החגים היהודיים היה תפקיד חשוב בחיי המשפחה. זמן לא רב לאחר עליית הנאצים לשלטון גמלה בלבו של ולטר וולף ההחלטה לעזוב את גרמניה והוא החל בהכנות להגירת משפחתו.² ולטר וולף, אשתו אָנה וארבעה מחמשת ילדיהם יצאו להולנד בקיץ 1938. שם פגשו את בתם יהודית, ששהתה במחנה הכשרה והתכוננה לעלייתה לארץ ישראל. בנם פרנץ המשיך לבדו לאיטליה במטרה להצטרף לעליית הנוער. הבת יהודית נשארה בהולנד, ולאחר פרוץ מלחמת העולם השנייה עלה בידה להימלט לארצות הברית. ב־1938 נסעו בני הזוג וולף והבנים יעקב, גראלד ורודולף לארצות הברית והתיישבו בניו יורק.

לאחר פרישתו לגמלאות, והוא בן יותר משבעים, החליט ולטר וולף להגשים חלום ישן ועבר עם אשתו להתגורר בנהריה סמוך לבנו פרנץ, ששינה את שמו למשה לאחר עלייתו ארצה. ב־1962 נענה ולטר וולף לבקשת ילדיו והעלה על הכתב בגרמנית את זיכרונות המשפחה. בנו גראלד תרגם אותם לאנגלית כעבור בני המשפחה. כעבור ארבעים שנה לקח הבן משה לידיו את כתב היד של אביו והחל לכתוב את זיכרונותיו. שני החיבורים הללו, פרי עטם של בני שני דורות, ממחישים הן את חיי היהודים בהמבורג והן את החיים החדשים שהקימו במדינות שאליהן היגרו. הם כוללים זיכרונות מן המאה התשע-עשרה ועד ימינו. מבחינה גאוגרפית ניתן למקם את הסיפורים בכמה יבשות: תחילתם בהמבורג ובמגוון מקומות במזרח אירופה ובמערבה, והמשכם בארצות הברית, בפלשתינה ובמדינת ישראל.

2 כמחצית מ־20,000 יהודי המבורג הצליחו לעזוב את גרמניה בשנים 1933-1941.

ציר הזמן

ולטר וולף נולד בהמבורג	1887
לימודים בבית הספר תלמוד תורה, והחל ב־1901 בבית הספר התיכון הראלי בהולשטן-טור	1893
הכשרה מקצועית ועבודה בחברת רובן אליאס רובן – בנק פרטי בהמבורג	1902
הכשרה מקצועית בכתי עסק להלבשה בוויסבאדן, ברסלאו ובריסל	1909–1908
עוזב את האגודה המרכזית של אזרחים גרמנים בני הדת היהודית	1908
מצטרף לבית העסק להלבשה של האב בתור שותף	1910
מתארס עם אָנָה בָּס	1912
ולטר וולף הופך לחייל	1914
שיבה להמבורג, הצטרפות לחברה למסחר בניירות ערך פלרסהיים	1918
נישואים לָאָנָה בָּס	1919
לידתו של משה וולף בהמבורג, השני מבין חמישה ילדים: יהודית (ילידת 1920), יעקב (1926–2010), גראלד (יליד 1927), רודולף (יליד 1931)	1921
ולטר וולף מבקר בארץ ישראל	1923
המשפחה עוברת להתגורר בבית באבנדרוטסווג 35; כניסה לעסקי הייצוא	1925
הצטרפות לחברה פיליפזון – מסחר במטבע חוץ מעבר לדירה בהוף-אָלָה 33	1926
מעבר לדירה באופֶר-שטראסה 107	1936
זימון לגסטפו והגירה: ולטר וולף נוסע עם משפחתו	1938

לניו יורק; משה וולף עולה לארץ ישראל ומגיע אליה ב־7 בנובמבר 1938; יהודית וולף מהגרת לארצות הברית דרך הולנד	
משה וולף מתגייס לצבא הבריטי	1942
שיבה לארץ ישראל	1946
מבקר את המשפחה בניו יורק	1947
שיבה למדינת ישראל	1948
משק ראשון בשדה אילן	1951
נישואים לקרלה גרובבסקי	1953
מעבר לדירה ברחובות	1953
מעבר לדירה בנהריה	1954
קניית משק בשכונת רסקו בנהריה; הולדת הבן אילן	1955
ולטר וולף פורש לגמלאות	1958
לידת יאיר וולף	1959
ולטר ואנה וולף עולים לישראל	1961
ולטר וולף מעלה על הכתב את זיכרונותיו למען משפחתו	1962
מותו של ולטר וולף	1966
משה וולף לוחם במלחמת ששת הימים	1967
משפחת וולף נוסעת לאירופה ומבקרת בהמבורג	1969
לראשונה מאז עזיבתה את העיר	
מלחמת יום הכיפורים	1973
משה ואילן וולף נוסעים לגרמניה ומבקרים במינכן, פֶּלוֹס, ברלין והמבורג	1984
האחים משה, ג'ק ורודי וולף מבקרים בהמבורג	1995
בהזמנת הסנאט של העיר	
משה וולף מתחיל בכתיבת זיכרונותיו	2010